

ارزیابی احساس هویت محله‌ای در منطقه نه شهرداری مشهد

براتعلی خاکپور^۱، عزت‌الله مافی^۲، محمد اجزا شکوهی^۳، عطیه محمودی^۴

دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات، گروه جغرافیا

khakpoor@um.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی توسعه محله‌ای از لحاظ معیار احساس هویت محله‌ای در منطقه نه شهرداری مشهد و مقایسه محلات نواحی سه‌گانه این منطقه در این معیار بوده و همچنین شناخت عناصر و شاخص‌های هویت‌ساز در محلات موفق می‌باشد. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی می‌باشد و با توجه به ماهیت هدف‌گذاری و ابزارهای دست‌یابی به این اهداف از روش تحقیق توصیفی و تحلیلی استفاده شده و روش نمونه‌گیری در این پژوهش با استفاده از فرمول کوکران بوده که با سطح خطای ۵ درصد حجم نمونه برابر بوده با ۳۸۰ نفر بدست آمده و داده مورد نیاز با استفاده از ابزار پرسشنامه در میان ۴۰۰ نفر از ساکنان محلات نواحی سه‌گانه منطقه مورد مطالعه جمع‌آوری شده است. با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف بررسی گردیده است که داده‌های بدست آمده نرمال بوده یا خیر چون سطح مناداری پایین‌تر از ۰/۰۵ بدست آمد جهت آزمون فرضیات از آزمون ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده شد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که احساس هویت محله‌ای در کل منطقه مورد مطالعه در سطح متوسط رو به بالا قرار گرفته است. طبق نتایج این تحقیق عناصر و شاخص‌های اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی در سطح بافت محلات موفق هویت‌ساز بودند: وجود فرهنگسرا، زمین‌ورزشی، هتل، بازار، سلسله مراتب دسترسی، کوچه‌های بن‌بست، قدیمی بودن محله و مدت اقامت ساکنین بر میزان هویت محله‌ای تأثیرگذار بوده و باعث شده است محلات نواحی سه‌گانه منطقه ۹ شهرداری مشهد از لحاظ معیار هویت محله‌ای با یکدیگر متفاوت باشد؛ طبق نتایج این تحقیق بالاترین سطح از لحاظ معیار احساس هویت محله‌ای به ترتیب نواحی دو، سه و یک می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار، توسعه محله‌ای، معیارهای توسعه محله‌ای، احساس هویت محله‌ای، منطقه نه شهرداری مشهد

۱. دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

۲. دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

۳. دانشیار دانشگاه فردوسی مشهد، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

۴. دانشجوی کارشناس ارشد دانشگاه فردوسی مشهد، رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

۱- مقدمه

اندیشه توسعه پایدار سابقه چندانی در حقوق بین‌الملل ندارد. برای نخستین بار در سال ۱۹۸۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد، (کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه) را تشکیل داد که در آن، سندی تاثیرگذار به نام (آینده مشترک ما) توسط گروه‌های برنولند، نخست وزیر وقت نروژ، ارائه شد. این گزارش خواستار توسعه پایدار به‌عنوان مبنای هر فعالیت اقتصادی انسانی با تمرکز بر نگرانی جدی نسبت به محیط زیست و پیوند آن با تلاش برای بالا بردن سطح زندگی فقرا در جهان بود. (شهبازی، ۱۳۸۹: ۱۲۶)

تعاریف متعددی از توسعه پایدار شده است که این تعاریف گستردگی ابعاد آن را می‌رساند به هر حال قابل قبول‌ترین تعریف توسعه پایدار از نظر بین‌المللی برداشت مردم محوری از آن است: توسعه‌ای که نیازهای نسل حاضر را بدون به مخاطره انداختن توانایی نسل‌های آینده برای تامین نیازهای خودشان، برآورده سازد (صفایی‌پور، ۱۳۹۲: ۱۱۱)

مسایل و مشکلات در دستیابی به اهداف توسعه پایدار به ویژه مسایل سیاسی و فرهنگی و عدم ناتوانایی در تحقق اهداف جهانی این رویکرد، منجر به شکل‌گیری نگرش خردتری از توسعه پایدار با تأکید بر اجرایی نمودن اندیشه‌ها و آرمان‌های جهانی در سطوح محلی و ملموس گردید.

به موازات دیدگاه توسعه پایدار و حتی قبل از آن دیدگاهی رواج یافت که توجه به محلات شهری را به عنوان سلول‌های حیات شهری مطرح می‌نمود. در این دیدگاه حل مشکلات شهری با استفاده از نیروهای توانمند درون‌زا در محلات شهری یعنی گروه‌ها و اجتماعات محلی به عنوان سرمایه‌های اجتماعی که از جایگاه و کارکرد ویژه‌ای از لحاظ حفظ و توسعه تنظیمات اجتماعی در کلان شهرها برخوردار هستند، عملی می‌گردد. این دو نگرش در کنار یکدیگر، منجر به تبیین دیدگاهی با عنوان "توسعه محله‌ای پایدار" گردید. این دیدگاه مبین این اصل است که محلات شهری دارای درونمایه‌های عظیم اجتماعی و فرهنگی می‌باشند که تنها بازآفرینی فرهنگ شهروندی و توجه به محلات به عنوان بستر زندگی اجتماعی ساکنین، به توسعه پایدار محلی منجر می‌گردد (خامنه، ۱۳۹۰: ۵۳)

توسعه محله‌ای (Neighborhood Development) (در قالب فرآیندی مشارکتی ، دموکراتیک و مردم محور از چندین دهه گذشته با تأکیدی خاص در کشورهای توسعه یافته، به عنوان محور برنامه‌های توسعه پایدار شهری و مناطق کلانشهری قرار گرفت. در واقع، بزودی بر محققین امور شهری آشکار گردید که اگر برنامه‌ریزی شهری را فرآیندی انسان محور و منطبق بر نیازها و خواسته‌های ساکنان شهر با هدف دستیابی به رضایتمندی و خدمات‌رسانی حداکثر به آنان بدانیم، طراحی و ارائه برنامه‌های جامع، هدفمند و برخاسته از شرایط اقتصادی اجتماعی محلات شهری در حرکت به سوی برنامه‌ریزی پایدار شهری جایگاه ارزنده‌ای خواهد داشت.

به لحاظ تاریخی در ۱۹۴۴، کنفرانس سالانه‌ای در شیکاگو به نام ((اتحادیه مدیریت شهرها / بخش جهانی)) شامل بخشی به نام ((برنامه‌ریزی محلات پایدار)) بود. این اصطلاح، توسط شهرسازان نوین آمریکا بدین گونه تفسیر شد: "یک محیط انسانی مناسب رشد و ترقی، درون یک اکولوژی حفاظت شده." (حاجی‌پور، ۱۳۹۱: ۱۸)

محلله‌های شهری به عنوان کوچک‌ترین واحد سازمان فضایی شهر در پایداری شهری نقشی اساسی ایفا می‌کنند، به گونه‌ای که شکل‌گیری هویت محله‌ای، اقتصاد محلی، توسعه فضایی و کالبدی و تحکیم روابط اجتماعی، با پایداری محله‌های شهری ارتباط می‌یابد. (استاد سیسی، ۱۳۸۸: ۲۹)

محله پایدار دارای هویت مختص به خود می‌باشد، سکونت‌ی شاد و سرزنده را برای اهالی خود مهیا می‌کند، ساکنین محله نسبت به آن احساس تعلق و دلبستگی دارند، از کیفیت بالای زندگی و محیط زیست برخوردار است، به اهالی خود خدمات مناسبی را ارائه می‌دهد و از دسترسی مناسبی برخوردار است. محله پایدار باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی شود که ضمن بهره‌برداری کارآمد از منابع حق انتخاب و بهره‌مندی عادلانه از محیط را برای ساکنین فراهم کند، رویکردی که فرآیند برنامه‌ریزی محلات را به این سمت سوق می‌دهد رویکرد توسعه محله‌ای پایدار است. (کاظمیان، ۱۳۹۰: ۸)

در مقایسه با تعاریف و مفاهیم بسیاری از توسعه پایدار در سطوح بین‌المللی، ملی، منطقه‌ای و شهری تاکنون ارائه شده است، مفهوم توسعه پایدار در مقیاس محله هنوز به قطعیت روشنی نرسیده است و ابعاد و مفاهیم آن به درستی مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است.

پایداری نیازمند آن است که تصمیم‌گیری‌ها و فعالیت‌ها، منجر به سرمایه‌گذاری در ظرفیت‌های اجتماعی محلی گردد تا از این طریق ضمن تقویت و یا در شرایط ویژه حداقل سرمایه‌های طبیعی، اجتماعی، انسانی یا اقتصادی را کاهش ندهد.

توجه به سطح خرد (محله) یکی از راه‌های رسیدن به مدیریت کارآمد شهری می‌باشد. بر این اساس لازم است توجه بیشتری به ابعاد برنامه‌ریزی در مقیاس خرد و محله گردد. (کریمی، ۱۳۸۸: ۸۲)
بنابراین این پژوهش با رویکرد کاربردی سعی بر شناخت سطح معیار احساس هویت محله‌ای در منطقه نه شهرداری مشهد و مقایسه محلات نواحی سه‌گانه از لحاظ این معیار در منطقه مورد مطالعه را دارد .

۱-۲ سوالات تحقیق

۱. آیا محلات نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد، از نظر معیار هویت توسعه پایدار محله‌ای با یکدیگر تفاوت دارند ؟
۲. شاخص‌های هویت‌ساز در بافت محلات موفق نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد کدامند ؟

۳- فرضیه تحقیق

۱. به نظر می‌رسد محلات نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد، از نظر معیار هویت توسعه پایدار محله‌ای با یکدیگر تفاوت دارند.
۲. به نظر می‌رسد شاخصهای اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و کالبدی در میزان هویت محلات موفق نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد موثر می‌باشد.

۲- پیشینه تحقیق

به نظر زیمل در شهرهای بزرگ و مخصوصاً در کلانشهرها، جمعیت عظیم و متراکم شهر و فشار آن به زندگی انسان هویت فردی و آزادی او را به خطر می‌افکند و این امر موجب انزوا و از خود بیگانگی، انسان می‌گردد. جرج زیمل معتقد است که در کلان شهرها گروه‌های وسیع و متعددی در حال فعالیت و کنش و واکنش هستند، لیکن هدف آن‌ها سودجویی و انگیزه‌های فردی است. افراد عین بیگانگی، با خود و با یکدیگر به تعامل می‌پردازند به طوری که گویی انبوهی از بیگانگان برای نفع شخصی مجبور به تعامل اجتماعی شده‌اند که این به نوبه خود بیگانگی را دامن می‌زند و با بزرگ‌تر شدن جامعه بر وسعت آن افزوده می‌شود. فرد امکان می‌یابد که ویژگی‌های شخصیتی و منحصر به فرد خود را تعالی بخشد، اما آزادی او نیز در چنبر حرص و آز نظام عقلانی در شهرها روز به روز، محدود و محدودتر می‌گردد و حسابگر، غیر احساساتی، خشک و ماشینی می‌شود. لذا کلانشهر جایگاه پدید آمدن برخورد تناقض آلود آزادی و با خود بیگانگی انسان است؛ در نتیجه شهرنشین با مغز خود به محرکهای بی‌شمار زندگی شهری پاسخ می‌گوید. با نگاه به زیمل درمی‌یابیم وی همه خصایص دنیای بزرگ امروز منجمله نظام اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را به فضای شهر نسبت داده و همه را در کلانشهرها خلاصه کرده است. زیمل نیز همچون وبر، به مساله فشار سلطه‌ی عقلانی بر ابعاد مختلف زندگی شهری در شهرهای امروزی در نظریات خود می‌پردازد او اقتدار این نظام عقلانی را برابر با از خود بیگانگی انسان سرگشتگی و بی‌هویتی او در شهر می‌داند. (وحید، ۱۳۹۱: ۴۵)

هیوج بارتن هویت محله‌ای را در سه بعد مطرح می‌کند؛ فیزیکی، سیاسی، اجتماعی، هویت اجتماعی یک محله به وجود شبکه‌های اجتماعی و محیط‌های حمایتی در نظریه وی اشاره دارد، چرا که این شبکه‌ها در سلامت روانی انسان اهمیت بسطایی دارند وی نشان می‌دهد که هرچه تمرکز گروه در سطح هویت محله‌ای افزایش یابد، میزان بیماری‌های روانی آن گروه کاهش می‌یابد. همچنین به اعتقاد وی؛ هرچه یک محله از صفات طبیعی و جغرافیایی بهتری برخوردار باشد احساس تعلق بیشتری در ساکنان خود به وجود خواهد آورد. قدمت و سابقه تاریخی یک محله نیز در ایجاد حس غرور و افتخار آفرینی ساکنان موثر است. او عوامل اجتماعی-اقتصادی را نیز یکی از مهم‌ترین عوامل پیوند اهالی یک محله می‌داند (همان، ۴۶)

در زمینه موضوع مورد تحقیق، پژوهشی که مستقیماً تمامی محتویات آن را در برگیرد، بسیار اندک است، اما تحقیقاتی مرتبط با آن انجام گرفته است که به آن‌ها می‌پردازیم:

علی حسینی سال ۱۳۸۶ پایان‌نامه‌ای در مقطع کارشناسی ارشد با عنوان بکارگیری رهیافت تجدید حیات شهری در محلات شهری (محله عودلاجان تهران) انجام داده و نتیجه آن چنین بود که فرسودگی کالبدی نتیجه از بین رفتن هویت در میان افراد محله است، که این امر به دلیل نرخ بالای مهاجرین فاقد مهارت است که به خاطر ارزانی مسکن و اجاره بهاء و امکان اشتغال به دلیل نزدیکی به بازار تهران در این محله است. (حسینی، ۱۳۸۶)

احمد حق شناس، سال ۱۳۸۹ پایان‌نامه‌ای تحت عنوان توسعه محله‌ای در کلانشهر تهران (محله درکه) به انجام رساندند، با توجه به اینکه محله درکه یک محله تفریحی می‌باشد به این نتیجه رسیدند که یک نوع ارتباط بین گردشگران و هویت محله وجود دارند یعنی با توسعه پایدار گردشگری می‌توان احساس تعلق مردم نسبت به محله‌شان تقویت کرد. (حق شناس، ۱۳۸۹)

۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی می‌باشد و با توجه به ماهیت هدف‌گذاری و ابزارهای دست‌یابی به این اهداف از روش تحقیق توصیفی و تحلیلی استفاده می‌شود.

جهت روشن شدن مباحث نظری تحقیق و بدست آوردن اطلاعات مورد نیاز در زمینه توسعه محله‌ای از روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای استفاده شد. بنابراین با مطالعه کتاب‌ها، تحقیقات و مقالات دیگر پژوهشگران و همچنین جستجو در اینترنت اطلاعات مورد نیاز در زمینه ادبیات و پیشینه تحقیق جمع‌آوری شده است و در مراحل بعدی شاخص‌های مرتبط با توسعه محله‌ای از ادبیات موضوع استخراج گردید و در قدم بعدی پرسش‌نامه‌ای جهت تعیین وضعیت شاخص‌های مورد نظر در منطقه مورد مطالعه توزیع گردید؛ سپس از آزمون کلومگوروف اسمیرنوف^۱ برای نرمال بودن یا نبودن داده‌ها استفاده گردید، و در نهایت برای مقایسه محلات با یکدیگر از آزمون کروسکال والیس^۲ استفاده شده است و در نهایت از روش‌های کمی به تحلیل پرسشنامه پرداخته و بعد هویت در محلات نواحی سه‌گانه منطقه ۹ شهرداری مشهد مورد بررسی قرار گرفته.

منطقه ۹ مشهد، دارای ۳ ناحیه به جمعیت ۳۱۲۳۶۳ نفر می‌باشد که برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده می‌شود، که با سطح خطای ۵ درصد حجم نمونه برابر است با ۳۸۰ نفر بدست آمد. جدول زیر نشان می‌دهد که تقریباً نمونه به صورت برابر در هر سه ناحیه در نظر گرفته شده است. به طوریکه ۳۳ درصد از ناحیه یک، ۳۴ درصد ناحیه دو و ۳۴ درصد دیگر نیز ناحیه سه می‌باشند.

¹ One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

² Kruskal-Wallis Test

جدول ۱: فراوانی توزیع پرسشنامه در نواحی سه‌گانه شهرداری منطقه ۹ مشهد

نواحی منطقه ۹		فراوانی پرسشنامه	درصد
پاسخ داده شده	ناحیه یک	۱۳۳	۳۲/۸
	ناحیه دو	۱۳۶	۳۳/۶
	ناحیه سه	۱۳۶	۳۳/۶
	کل	۴۰۵	۱۰۰/۰

جدول زیر نیز نشان دهنده پراکندگی مناسب نمونه در محلات می‌باشد. همانگونه که مشخص است در برخی محلات ۳۳ و در برخی دیگر ۳۴ نمونه تکمیل گردیده است.

جدول ۲: فراوانی توزیع پرسشنامه در محلات نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد

ناحیه یک			ناحیه دو			ناحیه سه		
محلات	فراوانی	درصد	محلات	فراوانی	درصد	محلات	فراوانی	درصد
بهارستان	۳۳	۸/۱	کوثر	۳۳	۸/۱	اقبال	۳۴	۸/۴
سرافرازان	۳۳	۸/۱	چارچشمه	۳۴	۸/۴	حافظ	۳۴	۸/۴
رضاشهر	۳۴	۸/۴	هنرستان	۳۴	۸/۴	شهرآرا	۳۴	۸/۴
نوفل	۳۴	۸/۴	نیروهوایی	۳۴	۸/۴	آب و برق	۳۴	۸/۴

۴- مفاهیم و مبانی نظری

معیارهای توسعه‌ی محله‌ی از جمله می‌توان به سرزندگی، هویت، پویایی-سازگاری، تنوع، دسترسی به خدمات، تعلق خاطر، امنیت، ارزش زمین و فضای سبز اشاره کرد. که در این پژوهش برای بررسی سطح توسعه پایدار محله‌ای و مقایسه محلات نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد از معیار احساس هویت محله‌ای استفاده شده است. که در زیر به برخی از تعاریف این معیارها به طور مختصر اشاره شده است.

سرزندگی: سرزندگی در محله زمانی به وجود می‌آید، که انسان بتواند در شهر درآمدی عادلانه بدست آورد، سرپناه مناسب تهیه نماید، احساس راحتی کند و تلاش و وقت خود را وقف حفاظت از تصویر مناسب شهر نماید. (بزی، ۱۳۹۱: ۲۳۵)

از جمله عوامل موثر در ایجاد سرزندگی در محله، وجود فضاهای عمومی مناسب است. این فضاها با میزان جذابیت خود و اثرگذاری بر ذهن انسان می‌توانند سرزندگی محله را تامین کنند. (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۸)

هویت: وضوح در درک از محله و سهولت در شناخت و برقراری پیوند بین عناصر و اجزا آن با سایر رویدادها و مکان‌ها را می‌توان در زمره هویت محله دانست. معنی در محله با شکل فضایی و کیفیت آن در ارتباط مستقیم است، در حالیکه وابستگی شدید به فرهنگ نیز دارد. محله با هویت محله‌ای است که از سایر

مکان‌ها و محله‌ها قابل تمایز باشد. خوانایی محله از جمله معیارهای هویت و پایداری محله‌ها به شمار می‌رود. محله‌ها و فضاهای شهری می‌توانند از ساختاری قابل درک برخوردار باشند. برای مثال، گم شدن و گنج شدن انسان در شهر و محله‌ها، به ویژه غریبه‌ها، تجربه منفی به‌شمار می‌رود. برای تحقق این منظور، نشانه‌ها می‌توانند با هدف جهت‌یابی و هدایت‌کننده، عناصری بسیار مهم در خوانایی محله محسوب شوند. (همان)

پویایی-سازگاری: همراه با تداوم زندگی انسان‌ها و زنده بودن طبیعت، محله‌های شهری نیز با حالتی پویا سیر تاریخی خود را سپری می‌کنند. محله‌ها مکان تلاقی تعاملات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیست محیطی هستند. تغییر در الگوی فعالیت‌ها، توزیع فضاهای باز، سبز و شبکه معابر و الگوی مالکیت از مواردی هستند که تداوم را می‌توان در آن‌ها دید. (بارتون) معتقد است همان گونه که تغییرات فوق‌گام می‌توانند به عنوان یک تهدید باشند. تکامل محله نیز در قالب آن‌ها ادامه دارد (رضازاده، ۱۳۹۲: ۴۱)

تنوع: خصلت‌های ساکنین محلات و فعالیت‌های آنها به عنوان دو عامل مهم و تعیین‌کننده در کیفیت زندگی محسوب می‌شوند. هر دو خصلت مذکور به تبع شرایط مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی در جوامع مختلف، شهرهای مختلف و محله‌های مختلف، از تنوع لازم برخوردار هستند. این در حالی است که شرایط فوق‌الذکر، همچنانکه در اصل پویایی و سازگاری بحث گردید، در مسیر تاریخ تغییر کرده و شرایط جدید جایگزین می‌شوند. اصل تنوع را می‌توان در قالب اصول و معیارهای کارایی، سرزندگی و پایداری محله‌ها در نظر گرفت. با رعایت این اصل، شرایط کالبدی و فضاهای محله به گونه‌ای خواهند بود که قرار گرفتن در راستای نیازهای جدید، از جامعیت برخوردار بوده و نیازهای متنوع را پاسخگو باشد. (عزیزی، ۱۳۸۵: ۳۸). برای مثال تنوع در انتخاب مسکن بر اساس درآمد و ساختار فرهنگی، تنوع در ارائه خدمات برای گروه‌های مختلف جمعیتی و ..... (کاظمیان، ۱۳۹۰: ۱۶)

دسترسی به خدمات: شکل و الگوی توسعه می‌تواند به صورت اساسی بر حرکت عابر پیاده تاثیر بگذارد. دیواره سخت و محکم یک خیابان یا مسیر راه آهن، می‌تواند از عبور مردم از میان آن جلوگیری کند، یک خیابان شلوغ نیز می‌تواند بسیاری را از عبور منصرف کند. (چپمن، ۱۳۸۶: ۱۳۵) دسترسی نه تنها در اثر عوامل اقتصادی همانند عوامل فیزیکی محدود می‌گردد بلکه می‌تواند به دلایل روانشناختی نیز حذف یا محدود شود. برای مثال ترس از خطر در مکانهای خاص یا در زمان‌های مختلف می‌تواند آزادی حرکت و دسترسی را برای اغلب مردم یا گروه‌های خاص مثل جوانان، پیرها یا معلولان محدود سازد. (همان)

تعلق خاطر: شاید مهم‌ترین بعد دل بستگی به مکان، خود مکان‌ها باشد. مکان‌ها از نظر مقیاس، اندازه و زمینه، یا از جنبه مادی و محسوس یا نمادی از هم متمایز می‌گردند. از این رو هنگامی که گفته می‌شود مکان مسکونی من، یا مکانی که من تصور می‌کنم به لحاظ احساسی به آن دل بستگی دارم، ممکن است هر سطحی

از فضا را دربرگیرد. امکان دارد اتاق، خانه، واحد همسایگی (محله)، ناحیه، شهرف کشور و .... باشد؛ یا به طور طبیعی همه موارد ذکر شده را دربرگیرد. اما همان‌طور که هیدالگو و هرناز خاطر نشان می‌سازند، با وجود دامنه گسترده مکان‌هایی که مردم ممکن است بشناسند و به آن‌ها دلبستگی داشته باشند، معمولاً تحقیقات در این زمینه بر محله و همسایگی که در میانه طیف قرار دارد، تمرکز یافته است. (کاف، ۱۳۹۰: ۱۱)

امنیت: امنیت اجتماعی در تعریف کلی عبارت است از تضمین پاسداری از جامعه در برابر خطرهای تهدیدات و ایجاد فرصت‌ها به منظور ارتقا و بهینه‌سازی جامعه. یکی از مباحث مورد توجه در امنیت اجتماعی، همبستگی میان افراد جامعه است. در مجموع امنیت به معنی وجود اطمینان از سلامت جان و مال و ناموس، امری است که واقعیت یا تحقق یافتن آن مستلزم اقدامات و برنامه‌ریزی‌های ویژه است (زیاری، ۱۳۹۰: ۲)

امنیت اجتماعی مفهومی است روان‌شناختی که به سبب تغییرات مستقیم و غیر مستقیم مادی و معنوی حادث می‌شود. این مفهوم به دو نوع ذهنی و عینی تقسیم می‌شود. امنیت ذهنی شامل ادراک افراد از شرایط زندگی آن‌ها و موقعیت ثبات آن‌ها در جامعه خلاصه می‌شود و امنیت عینی به مؤلفه‌های حقیقی ایجاد کننده امنیت مرتبط است. یکی از کلیدی‌ترین اهداف توسعه پایدار، ایجاد امنیتی پایدار در سطوح مختلف ملی تا محلی است. (شفیعینا، ۱۳۹۱: ۱۴۷)

ارزش زمین : ارزش زمین یکی از معیارهای پایداری محله، که مربوط به بعد اقتصادی می‌شود و شاخص‌های آن قیمت زمین تجاری و مسکونی، نوسان قیمت زمین در محله نسبت به منطقه و.... است. (کاظمیان، ۱۳۹۰: ۱۶)

اشتغال : بحث اشتغال که در بعد اقتصادی قرار می‌گیرد از معیارهای پایداری محله می‌باشد، که شاخص آن شامل درصد جمعیت شاغل محله میزان درآمد ساکنین است. (همان، ۱۹)

فضای سبز: فضای سبز به عنوان معیار پایداری محله در بعد زیست محیطی قرار می‌گیرد که شاخص‌های منجمله: سرانه فضا سبز، نسبت فضای سبز به مسکونی، کافی بودن تعداد پارک و فضای سبز و... است. (کاظمیان، ۱۳۹۰: ۱۶)

۱-۴ معرفی محدوده مورد مطالعه

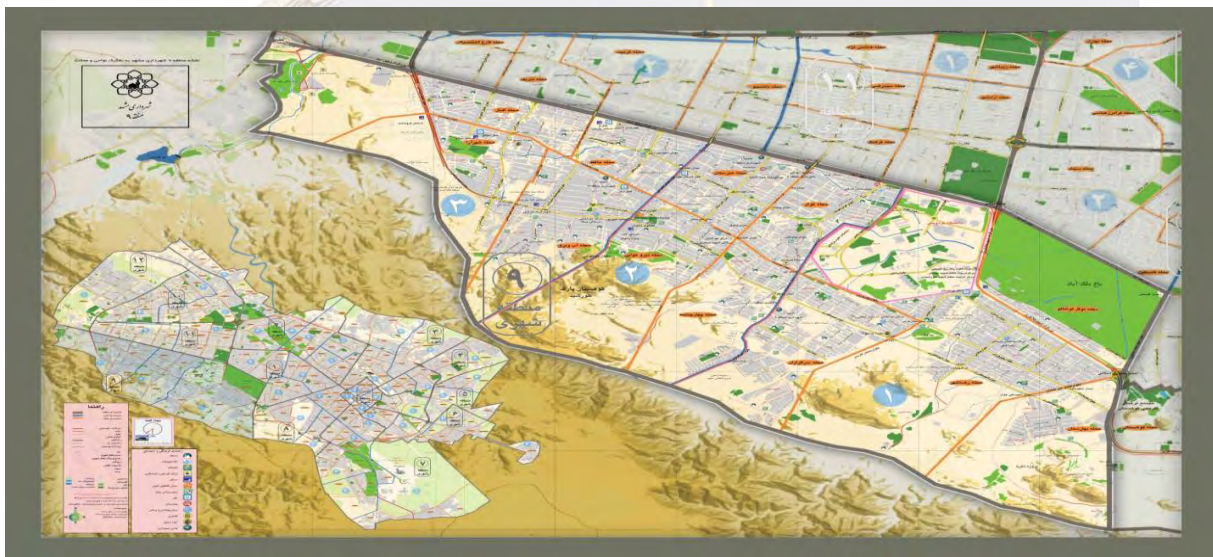
شهرداری منطقه ۹ مشهد با وسعتی بیش از ۳۲۷۵ هکتار و جمعیتی بالغ بر ۳۲۹۵۶۲ نفر از سمت شمال به بلوار وکیل آباد و از جنوب همجوار با کوه بینالود و از شرق به میدان جها و کوهسنگی و از غرب به سه راهی طبقه و شاندیز منتهی می‌گردد. وجود کوه‌های بینالود و پارک وکیل آباد، اراضی ذکر یا به عنوان یکی از قطب‌های گردشگری و تفریحی برای مردم و اکثر زائران حضرت امام رضا(ع) محسوب می‌شود. شایان ذکر است با عنایت به شکل‌گیری محلات در این منطقه در دو دهه اخیر اکثر جمعیت ساکن را قشر جوان تشکیل می‌دهد و همچنین با وجود دانشگاه فردوسی و مراکز هم‌چون تربیت معلم شهید خورشیدی و

تربیت معلم شهید بهشتی و آموزشکده شهید منتظری و همچنین مراکز آموزش غیر انتفاعی همچون مرکز آموزش سازمان همیاری شهرداری خراسان رضوی و... به عنوان یکی از قطب‌های آموزش عالی در شهر مشهد (ع) مطرح می‌باشد. منطقه نه شهرداری مشهد دارای سه ناحیه می‌باشد که در هر ناحیه چهار محله قرار دارد که جمعاً ۱۲ محله در کل منطقه مورد مطالعه می‌باشد که شامل: ناحیه یک: محلات نوفل‌لوشاتو، بهارستان، رضاشهر و سرافرازان، ناحیه دو: محلات کوثر، چارچشمه، هنرستان و نیروی هوایی و ناحیه سه: محلات اقبال، حافظ، شهرآرا و آب‌وبرق می‌باشد. (پرتال شهرداری منطقه نه مشهد)

نقشه ۱: منطقه نه شهرداری مشهد به تفکیک نواحی و محلات

منبع: شهرداری منطقه نه مشهد

۵- یافته‌های تحقیق

در این قسمت ابتدا اطلاعات عمومی پرسش‌نامه تحلیل می‌گردد؛ و در مرحله بعد معیار هویت در کل منطقه مورد نظر تحلیل شده سپس برای بررسی نرمال بودن داده‌ها از آزمون کلموگروف اسمیرنوف استفاده شده است، و بعد از اینکه نتایج نشان داد داده‌ها بدست آمده نرمال نبوده برای آزمون فرضیات از آزمون ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده شده است، سپس بعد معیار هویت در محلات و نواحی منطقه مورد مطالعه توصیف می‌گردد در زیر جزئیات تشریح شده است.

۵-۱-۱ اطلاعات عمومی پرسش‌نامه

۵-۱-۱-۱ توصیف جنسیت پاسخ‌دهندگان

در رابطه با وضعیت جنسیت پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه، ۵۶ درصد پاسخگویان زن و ۴۴ درصد دیگر نیز مرد هستند.

جدول ۱: جنسیت پاسخ‌دهندگان در منطقه مورد مطالعه

جنسیت	فراوانی	درصد
زن	۲۷۷	۵۶/۰
مرد	۱۷۸	۴۴/۰
کل	۴۰۵	۱۰۰/۰

منبع: نگارده

۲-۱-۵ توصیف سن پاسخ‌دهندگان

در رابطه با وضعیت سن پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه، ۲۱ درصد پاسخگویان بین ۱۵-۲۴ سال، ۱۸ درصد ۲۵-۳۴، همچنین ۱۹ درصد ۳۵-۴۴، ۱۴ درصد بین ۴۵-۵۴، ۱۴ درصد دیگر ۵۵-۶۴ و ۱۳ درصد دیگر نیز بیشتر از ۶۵ سال سن دارند

جدول ۲: توصیف سن پاسخ‌دهندگان در منطقه مورد مطالعه

سن	فراوانی	درصد
۱۵-۲۴	۸۷	۲۱/۵
۲۵-۳۴	۷۴	۱۸/۳
۳۵-۴۴	۷۸	۱۹/۳
۴۵-۵۴	۵۷	۱۴/۱
۵۵-۶۴	۵۵	۱۳/۶
بیشتر از ۶۵ سال	۵۴	۱۳/۳
کل	۴۰۵	۱۰۰/۰

منبع: نگارده

۳-۱-۵ توصیف وضعیت اقامت پاسخ‌دهندگان

وضعیت اقامت در محله پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه، مدت زمان اقامت ۱۰/۶ درصد پاسخگویان در محله کمتر از یک سال، ۱۵/۳ درصد ۱-۲ سال، ۳۲/۳ درصد ۳-۵ سال، ۱۹ درصد ۶-۱۰ سال و ۲۷/۲ درصد نیز بیشتر از ۱۰ سال است.

جدول ۳: توصیف وضعیت اقامت پاسخ دهندگان در منطقه مورد مطالعه

مدت اقامت	فراوانی	درصد
کمتر از یک سال	۴۳	۱۰/۶
سال ۱-۲	۶۲	۱۵/۳
سال ۳-۵	۱۳۱	۳۲/۳
سال ۶-۱۰	۷۷	۱۹/۰
بیشتر از ۱۰ سال	۹۲	۲۲/۷
کل	۴۰۵	۱۰۰/۰

منبع: نگارده

۲-۵ تحلیل معیار هویت در منطقه مورد مطالعه

جدول زیر نشان دهنده این است که، میانگین شاخص کل معیار هویت ۵۶/۱۴۸۱ گفتنی است که اگر چه گویه‌ها بین ۱ تا ۵ می‌باشند، اما جهت مفهوم سازی بهتر، این طیف پس از ترکیب و ایجاد شاخص‌ها بین ۰ تا ۱۰۰ در نظر گرفته شده است تا خوانایی بهتری داشته باشد. بدین معنی که اگر ما از ۰ تا ۵۰ را سطح پایین و ۵۰ درصد را متوسط و از ۵۰ به بالا سطح عالی؛ این بدین معنی است که معیار هویت در کل منطقه ۹ شهرداری مشهد از سطح متوسط بالاتر می‌باشد.

جدول ۴: توصیف معیار هویت در منطقه مورد مطالعه

هویت	
میانگین	۵۶/۱۴۸۱
میانه	۶۰
مد	۶۰/۰۰
انحراف معیار	۱۶/۰۷۴۶۳
واریانس	۲۵۸/۳۹۴
کمینه	۲۰/۰۰
پیشینه	۱۰۰/۰۰

منبع: نگارده

۳-۵ بررسی نرمال بودن داده‌ها

در این بخش بایستی نرمال بودن متغیرهای اصلی مورد بررسی قرار گیرد. به این ترتیب که با استفاده از آزمون کولموگروف اسمیرنوف نرمال بودن داده‌ها، آزمون می‌گردد. اگر در این آزمون سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ باشد گوییم داده‌ها نرمال هستند. جدول زیر نشان می‌دهد، سطح معناداری پایین‌تر از ۰/۰۵ می‌باشند، بنابراین می‌توان جهت آزمون سوال از آمارهای ناپارامتریک استفاده نمود. از آنجا که تمامی فرضیه‌ها به مقایسه نسبت یک شاخص کمی در بین سطوح یک متغیر اسمی (ناحیه و محله) می‌باشند، بهترین آزمون تشخیص داده شده آزمون کروسکال والیس است. در این آزمون رتبه میانگین و نسبت با یکدیگر مقایسه شده و به نوعی رتبه بندی مقادیر در سطوح متغیر اسمی صورت می‌گیرد.

جدول ۵: آزمون نرمال بودن متغیرهای معیار هویت

سطح معناداری	آماره کولموگروف اسمیرنف	بیشترین مقادیر			هویت
		منفی	مثبت	مطلق	
۰۰۰	۲/۶۲۶	-۱۳۰	۱۲۶	۱۳۰	

منبع: نگارده

۴-۵ تحلیل معیار هویت در سطح محلات

جدول زیر الویت بندی محلات نواحی سه گانه منطقه نه شهرداری مشهد را نشان می دهد که بر اساس رتبه بندی میانگین انجام شده است. طبق این جدول بالاترین احساس هویت محله ای به ترتیب به محلات هنرستان، حافظ، کوثر، نیرو هوایی، رضاشهر، سرافرازان، آب و برق، بهارستان، نوفل، اقبال، چارچشمه و شهرآرا می باشد. به نظر می رسد در محله هنرستان وجود شاخصهای اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و کالبدی مانند بیمارستان جواد الائمه و هتل شرکت نفت و فرهنگسرای مصلی نژاد، شبکه دسترسی خوب، برج رز آرمیتاژ، مدت اقامت ساکنین، وجود کتابخانه، زمین ورزشی و بافت کوچه های بن بست که در حفظ حریم، احساس امنیت و تعاملات اجتماعی بالاتر نقش داشته است باعث شده است الویت اول را در معیار هویت توسعه محله ای پایدار به دست آورد؛ و محله شهرآرا به خاطر کمبود این شاخص و تقریباً جدید بودن محله در الویت آخر قرار گرفته است.

جدول ۶: رتبه بندی معیارهای هویت محلات نواحی سه گانه منطقه نه شهرداری مشهد

محل	هویت	اولویت کل
هنرستان	۳۴۸/۲۲	۱
حافظ	۲۴۳/۰۳	۲
کوثر	۳۲۳/۸۲	۳
نیرو هوایی	۳۲۱/۰۹	۴
رضاشهر	۲۴۹/۴۶	۵
سرافرازان	۱۰۶/۴۲	۶
آب و برق	۱۹۰/۱۸	۷
بهارستان	۱۲۱/۴۷	۸
نوفل لوشاتو	۱۶۶/۴۶	۹
اقبال	۱۰۷/۰۰	۱۰
چارچشمه	۱۳۱/۲۴	۱۱
شهرآرا	۱۲۵/۹۴	۱۲
مقدار آماره آزمون	۲۳۲/۶۰۴	-
سطح معناداری	۰,۰۰	-

منبع: نگارده

۵-۵ تحلیل معیار هویت در سطح نواحی

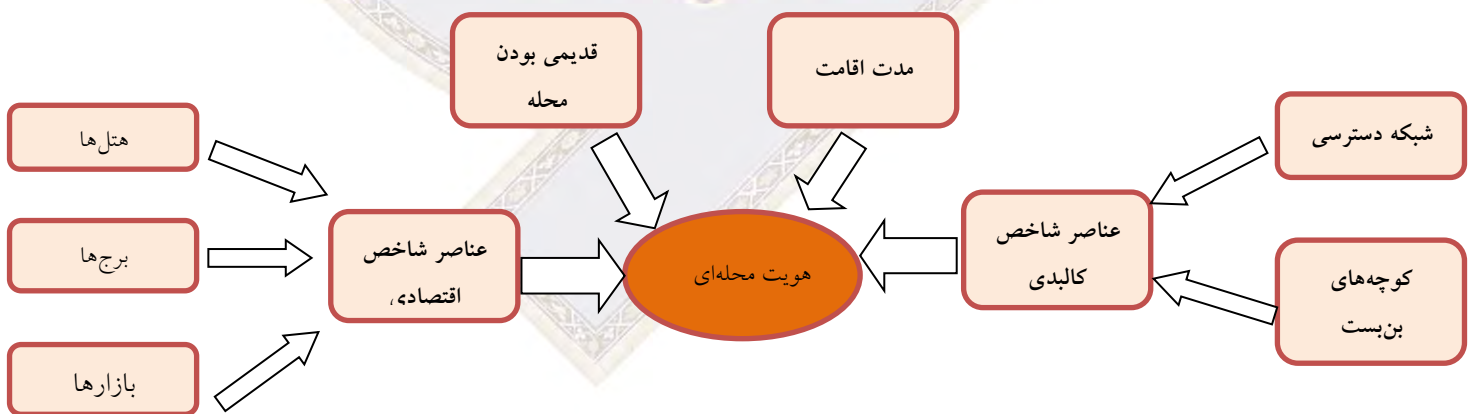
با توجه به جدول زیر مشخص است که بالاترین میزان و رتبه را در معیار هویت به ترتیب نواحی دو، سه و یک دارا می‌باشد. در ناحیه دو وجود محلاتی با احساس هویت بالا مانند هنرستان، کوثر و نیروی هوایی باعث شده است که این ناحیه از لحاظ معیار هویت توسعه پایدار محله‌ای در سطح بالایی قرار بگیرد. در ناحیه سه با وجود محلاتی با میزان احساس هویت پایین مانند شهرآرا و اقبال باعث شده است رتبه دوم را در کل منطقه کسب کند که دلیل آن وجود محله حافظ با میزان احساس هویت بالایی باشد به طوری که طبق این نتایج تحقیق مشاهده کردیم این محله رتبه دوم را در کل منطقه مور مطالعه کسب کرده است این ناحیه در الویت دوم قرار گیرد. در ناحیه به خاطر وسعت بسیار زیاد و تعداد پایین محلات با هویت بالا باعث شده است رتبه سوم و آخر را طبق این نتایج تحفیف در کل منطقه کسب کند.

جدول ۷: رتبه‌بندی معیار هویت نواحی سه‌گانه منطقه نه شهرداری مشهد

محل	هویت	اولویت کل
ناحیه دو	۲۸۱/۰۴	۱
ناحیه سه	۱۶۶/۵۴	۲
ناحیه یک	۱۶۰/۴۸	۳
مقدار آماره آزمون	۹۴/۷۰۵	-
سطح معناداری	۰/۰۰	-

منبع: نگارده

شکل ۱: مدل مفهومی مولفه‌های تاثیرگذر در سنجش معیار هویت محله‌ای

۶- نتیجه گیری و پیشنهادات

در این پژوهش سعی بر شناسایی سطح توسعه از لحاظ معیار احساس هویت محله‌ای در منطقه نه شهرداری مشهد و مقایسه محلات نواحی سه‌گانه و شناخت عناصر و شاخصهای هویت‌ساز در محلات موفق در منطقه مورد مطالعه بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که احساس هویت محله‌ای در کل منطقه مورد مطالعه در سطح متوسط رو به بالا قرار گرفته است؛ و شاخصهای اجتماعی- فرهنگی مانند قدیمی بودن محلات، مدت اقامت ساکنین محلات، فرهنگسراها، و شاخصهای اقتصادی مانند وجود عناصری مثل هتل‌ها، برج‌ها و بازار و شاخصهای کالبدی مانند شبکه دسترسی و کوچه‌های بن بست بر میزان هویت محله‌ای تأثیرگذار است و باعث شده است محلات نواحی سه‌گانه منطقه ۹ شهرداری مشهد از لحاظ معیار هویت محله‌ای با یکدیگر متفاوت باشند؛ چنانچه طبق نتایج این تحقیق مشاهده کردیم بالاترین میزان سطح احساس هویت محله‌ای به ترتیب در نواحی ۲، ۳ و ۱ می‌باشد؛ طبق نتایج این تحقیق فرضیه اول و دوم تأیید می‌گردد.

احساس هویت محله‌ای در ناحیه دو منطقه نه شهرداری مشهد به ترتیب در محلات هنرستان، کوثر، نیروهوایی و چارچشمه از بیشترین تا کمترین سطح می‌باشد؛ به طور که محله هنرستان نه تنها در ناحیه دو بالاترین سطح احساس هویت محله‌ای را دارا می‌باشد بلکه در کل منطقه مورد نظر بالاترین سطح را از آن خود کرده است که دلیل آن وجود عناصر شاخص مانند بیمارستان، هتل و فرهنگسرا، وجود کوچه‌های بن‌بست که در افزایش احساس امنیت، سلسله مراتب دسترسی، حفظ حریم و تعاملات اجتماعی موثر بوده است می‌باشد. کمترین سطح احساس هویت محله‌ای در ناحیه دو مربوط به محله چارچشمه می‌باشد که نبود عناصر شاخص، وجود کوچه‌های چارچشمه که باعث شده است سطح سلسله مراتب دسترسی، امنیت، تعاملات اجتماعی کاهش پیدا کند و همچنین کمبود فضاهایی ورزشی، فرهنگی و فراغتی در کاهش میزان هویت محله‌ای تأثیرگذار بوده.

طبق نتایج این تحقیق ناحیه سه در منطقه نه شهرداری مشهد رتبه دوم را در کل منطقه مورد مطالعه کسب کرده است. محلات این ناحیه بر اساس میزان احساس هویت محله‌ای از بیشترین به کمترین سطح شامل: حافظ، آب‌وبرق، اقبال و شهرآرا می‌باشد، بالاترین سطح میزان احساس هویت محله‌ای مربوط به محله حافظ است این محله در کل منطقه نه شهرداری مشهد رتبه دوم را کسب کرده است که به دلیل شاخص اجتماعی و فرهنگی مانند نگارخانه، زمین ورزشی و آتش‌نشانی و شاخص اقتصادی مانند وجود هتل پارس و مراکز خرید این هتل و شاخص کالبدی مانند شبکه دسترسی بالا نسبت می‌باشد. محله شهرآرا در ناحیه سه و در کل منطقه نه شهرداری مشهد کمترین میزان هویت محله‌ای را کسب کرده است که دلیل

آن بافت جدید این محله بدون انطباق با نیازهای ساکنین آن، پایین بودن سلسله مراتب دسترسی و کمبود شاخصهای هویت ساز می‌باشد.

همانطور که قبلاً بیان شد ناحیه یک آخرین رتبه را از لحاظ میزان احساس هویت محله‌ای در کل منطقه مورد مطالعه کسب کرده است که دلیل آن وسعت زیاد این ناحیه و کمبود شاخص‌های هویت ساز در محلات این ناحیه می‌باشد. بیشترین سطح میزان هویت محله‌ای در محلات ناحیه یک منطقه نه شهرداری مشهد به ترتیب رضاشهر، سرافرازان، بهارستان و نوفل می‌باشد؛ طبق نتایج بالاترین سطح میزان هویت محله‌ای را ناحیه دو در محله رضاشهر است که دلیل آن عناصر شاخصی مانند دانشگاه فردوسی، هتل پردیس، سلسله مراتب بالای دسترسی، قدیمی بودن محله و مدت اقامت بالای افراد در این محله می‌باشد، نوفل‌لوشاتو کمترین سطح را در ناحیه یک دارا می‌باشد که دلیل آن شاید بافت کاملاً جدای این محله از سایر محلات منطقه نه و سلسله مراتب پایین دسترسی و نبود شاخص هویت ساز است.

بر اساس نتایج این پژوهش پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

فراهم کردن سلسله مراتب دسترسی بالا، ایجاد بافت منطبق با نیاز افراد گروه‌های سنی مختلف، ایجاد فضاهای فرهنگی، ورزشی و فراغتی برای جوانان و نوجوانان، فراهم آوردن مکانی برای تعامل و حضور اجتماعی ساکنین محله، ایجاد بالاترین تنوع فعالیتی مانند بازار روز، ایجاد جاذبه‌های بصری مانند مبلمان مناسب، فراهم آوردن مکانی برای استراحت عابرین پیاده، تشویق به سکونت دراز مدت در محله و جلوگیری از مهاجرت ساکنین اصلی محله از جمله اقداماتی در جهت افزایش احساس هویت محله‌ای می‌باشد.

مراجع

- ۱- استاد سیسی، منصور (۱۳۸۸)، ((تحلیل پایداری محله های کلان شهر تهران با تأکید بر عملکرد شورایی ها))، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۰، دانشکده شهید بهشتی
- ۲- امیرکافی، مهدی، فتحی، شکوفه، (۱۳۹۰)، ((بررسی عوامل موثر بر دل بستگی به محله مسکونی نمونه موردی شهر کرمان))، مجله مطالعات اجتماعی ایران، دوره پنجم، شماره ۱
- ۳- پرتال منطقه نه شهرداری مشهد، <http://zone9.mashhad.ir>
- ۴- چپ من، دیوید، (۱۳۸۶)، آفرینش محلات و مکان ها در محیط انسان ساخت، ترجمه فریادی، شهرزاد، طیبیان، منوچهر، موسسه انتشارات تهران: تهران
- ۵- حاجی پور، خلیل، کتابچی، عماد، حسین پور، محمد، (۱۳۹۱)، ((شهرسازی نوین راهی به سوی ایجاد محلات پایدار))، مجله منظر، شماره ۱۸
- ۶- حسینی، علی، (۱۳۸۶) ((بکارگیری رهیافت تجدید حیات شهری در محلات شهری نمونه موردی محله عودجلان تهران)) کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی تهران
- ۷- حق شناس، احمد (۱۳۸۹)، ((توسعه محله ای در کلانشهر تهران نمونه موردی محله درکه))، کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی تهران
- ۸- رضازاده، راضیه، محمدی آیدغمیش، فاطمه، رفیعیان، مجتبی، (۱۳۹۲)، ((نقش رویکرد دارایی مبنا در توسعه پایدار محله نمونه موردی محله امام زاده حسن تهران))، مجله باغ منظر، سال دهم، شماره ۲۵
- ۹- شهبازی، آرامش، (۱۳۸۹) ((توسعه پایدار یا پایداری توسعه در حقوق بین الملل))، مجله حقوق بین الملل، سال ۲۷، شماره ۴۲، نشریه مرکز امور حقوقی بین المللی ریاست جمهوری
- ۱۰- شفیعیان، علی، شفیعیان، سعید، (۱۳۹۲) ((بررسی رابطه توسعه پایدار اجتماعی و سرمایه اجتماعی نمونه موردی محله غیر رسمی شمیران نو)) مجله جامعه شناسی کاربردی، سال بیست و سوم، شماره ۴۶
- ۱۱- صفایی پور، مسعود، روزبه، حبیب، (۱۳۹۲) ((هویت و توسعه پایدار محله ای در شهر شیراز نمونه موردی محله فخرآباد))، مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۳۱
- ۱۲- عزیزی، محمد مهدی، (۱۳۸۵)، ((محله مسکونی پایدار نمونه موردی محله نارمک))، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۷
- ۱۳- کاظمیان، غلامرضا، مشکینی، ابوالفضل، بیگلری، شادی، (۱۳۹۰) ((ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در پایداری محله ای ناحیه دو شهرداری منطقه چهار محله های مجدی، شمس آباد و کالاد))، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیا، جلد ۱۸، شماره ۲۱
- ۱۴- کاظمیان، غلامرضا، قربانی زاده، وجه الله، شفیعیان، سعید، (۱۳۹۰) ((ارزیابی و شناسایی کنشگران توسعه ناپایدار محله های غیر رسمی نمونه موردی محله غیر رسمی شمیران نو))، دو فصلنامه دانشگاه هنر، شماره ۸
- ۱۵- کافی مجیدی خامنه، بتول، کولیوند، حجت اله، (۱۳۹۱)، ((تحلیل ساختار فضایی محله شهری بر مبنای توسعه پایدار اجتماع محور نمونه موردی محله درآباد تهران))، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۹
- ۱۶- کریمی، سرگل، (۱۳۸۸)، ((جایگاه توسعه در مقیاس خرد و محله ای در توسعه پایدار شهری))، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی، سال اول، شماره ۳
- ۱۷- وحید، فریدون، نگینی، سمیه، (۱۳۹۱)، ((ساخت و اعتباریابی مقیاس هویت محله ای))، مجله مطالعات شهری سال دوم، شماره ۲